

AHOLINI IJTIMOY HIMOYA QILISHNING ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARI VA ULARDAN MAHALLIY DARAJADA FOYDALANISH YO'LLARI

Kutbitdinova Muhayyoxon Inoyatovna
*Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar
instituti tayanch doktoranti*

Ijtimoiy himoya barqaror rivojlanishning muhim jihati bo'lib, aholining zaif qatlamlarini iqtisodiy zarbalar, qashshoqlik va tengsizlikdan himoya qilishni ta'minlaydi. Dunyo bo'ylab turli mamlakatlarda ishsizlik, sog'liqni saqlash, pensiya va ijtimoiy yordam kabi bir qator muammolarni hal qiluvchi ilg'or ijtimoiy himoya tizimlari joriy etilgan. Ushbu amaliyotlarni mahalliy darajada moslashtirish turli sharoitlarda, jumladan, O'zbekistonda ham ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qimmatli ma'lumotlar beradi.

1. Universal Basic Income (UBI) – Finlyandiya

Ijtimoiy himoya bo'yicha eng ko'p muhokama qilinadigan xorijiy amaliyotlardan biri Finlyandiyaning Universal Basic Income (UBI) bo'yicha tajribasi. 2017 va 2018 yillar orasida Finlyandiya 2000 ishsiz fuqarolarga oylik, so'zsiz asosiy daromad keltiruvchi tajriba dasturini o'tkazdi. UBI qashshoqlikni kamaytirish, ijtimoiy ta'minot tizimini soddalashtirish va oluvchilarga ish topsa ham daromadni saqlab qolish imkonini berish orqali ishni rag'batlantirishni maqsad qilgan.

O'zbekistonda ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda yoki qashshoqlik darajasi yuqoriroq bo'lgan qishloq joylarda tajriba UBI dasturi joriy etilishi mumkin. Kichikroq miqyosdagi eksperiment bunday tizimning maqsadga muvofiqligini va uning bandlikni rag'batlantirish bilan birga farovonlikka qaramlikni kamaytirishga ta'sirini aniqlashga yordam beradi.

2. Shartli naqd pul o'tkazmalari (CCT) – Braziliya (Bolsa Familia)

Braziliyaning Bolsa Família dasturi Shartli naqd pul o'tkazmalari (CCT) tizimining eng muvaffaqiyatli namunalaridan biridir. 2003-yilda joriy etilgan dastur kam ta'minlangan oilalarga to'g'ridan-to'g'ri moddiy yordam ko'rsatadi, bunda bolalarning maktabga borishi va sog'lig'ini muntazam ko'rikdan o'tkazish shart. Dastur kelajakdagi avlodlar salomatligi va ta'limiga sarmoya kiritish orqali qashshoqlik tsiklini buzish va darhol moliyaviy tanglikni engillashtirishga qaratilgan [1].

O'zbekiston kam ta'minlangan oilalar yoki qishloq joylarida yashovchi aholining muayyan zaif qatlamlarini maqsadli yo'naltirish uchun CCT dasturini amalga oshirishi mumkin. Ta'lim va sog'liqni saqlash bilan bog'liq moliyaviy yordam ko'rsatish orqali mahalliy hukumatlar ham bevosita moliyaviy ehtiyojlarni, ham uzoq muddatli inson kapitalini rivojlantirishni, savodxonlik darajasini va sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilashi mumkin.

3. Ijtimoiy sug'urta tizimi – Germaniya

Germaniyaning ijtimoiy sug'urta tizimi dunyodagi eng qadimgi va eng ilg'or tizimlardan biridir. Tizim sog'liqni saqlash, ishsizlik, pensiya va baxtsiz hodisalardan sug'urtalashni qamrab oladi. U ish beruvchilar ham, xodimlar ham ijtimoiy sug'urta fondlariga o'z hissalarini qo'shadigan hissa qo'shish modelida ishlaydi. Bu tizim fuqarolarning butun hayoti davomida kasallik, qarilik, ishsizlik kabi turli xavf-xatarlardan himoyalaniishini ta'minlaydi.

O'zbekistonda ijtimoiy sug'urta tizimlari allaqachon mavjud bo'lsa-da, ayniqsa, norasmiy sektor xodimlari uchun qamrovni kengaytirishni yaxshilash uchun imkoniyatlar mavjud. Germaniya modelidan kelib chiqqan holda, mahalliy hokimiyat idoralari norasmiy ishchilar uchun badalli ijtimoiy sug'urta tizimini joriy etishi yoki aholining kengroq qatlamlarini qamrab olish uchun mavjudlarini kengaytirishi mumkin, bu esa ko'proq odamlarning sog'liqni saqlash, ishsizlik nafaqalari va pensiya tizimlaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi.

4. Pensiya islohoti – Shvetsiya

Shvetsiya davlat pensiyalari, kasbiy pensiyalar va shaxsiy jamg'armalarni birlashtirgan moslashuvchan pensiya tizimini ishlab chiqdi. Tizim shaxsiy hisoblar tamoyiliga asoslanadi, bunda pensiya huquqlari insonning butun mehnat faoliyati davomidagi daromadlari bilan chambarchas bog'liqdir. Shvetsiya pensiya tizimining moslashuvchanligi ishchilarga uzoqroq ishlash uchun imtiyozlar bilan nafaqaga chiqish muddatini tanlash imkonini beradi.

O'zbekiston pensiya tizimidagi islohotlarni yanada moslashuvchan, daromadga asoslangan pensiya tuzilmasini qabul qilish orqali o'rganishi mumkin. Pensiya huquqlarini umr bo'yi ish haqi bilan bog'lash va kechiktirilgan pensiya uchun imtiyozlar berish orqali O'zbekiston o'z pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlab, fuqarolarni ish kuchida uzoqroq qolishini rag'batlantirishi mumkin.

5. Universal Healthcare – Buyuk Britaniya (NHS)

Buyuk Britaniyaning Milliy sog'liqni saqlash xizmati (NHS) universal sog'liqni saqlashning dunyodagi eng mashhur namunalaridan biridir. 1948-yilda tashkil etilgan NHS barcha fuqarolar va rezidentlar uchun umumiy soliqqa tortish orqali moliyalashtiriladigan foydalanish joyida bepul kompleks tibbiy xizmatlarni taqdim etadi. Tizim daromadlari va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, barcha uchun tibbiy xizmatdan teng foydalanishni ta'minlashga qaratilgan [2].

O'zbekistonda, ayniqsa, qishloq joylarida, umumiy tibbiy qamrovni kengaytirish sog'liqni saqlash natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Huddi shunday modelni qabul qilish orqali O'zbekiston barcha hududlarda tibbiy xizmatlardan teng foydalanishni ta'minlashi mumkin, ayniqsa, xizmatlarni soddalashtirish va kutish vaqtlarini qisqartirish uchun birlamchi tibbiy yordam infratuzilmasi, xodimlarni o'qitish va raqamli tibbiy yozuvlarga sarmoya kiritish kabilar orqali.

Ijtimoiy himoyada ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirishning mumkin bo'lgan afzalliklariga qaramay, bir qator muammolarni hisobga olish kerak:

Moliyaviy cheklovlar: Ko'pgina ilg'or ijtimoiy himoya tizimlari O'zbekistonda yoki boshqa rivojlanayotgan mintaqalarda cheklangan bo'lishi mumkin bo'lgan katta moliyaviy resurslarni talab qiladi.

Madaniy farqlar: Ijtimoiy himoya siyosati mahalliy aholining madaniy va ijtimoiy sharoitlariga mos kelishi kerak. Bir mamlakatda ishlaydigan narsa boshqasida muvaffaqiyatli bo'lishi shart emas.

Ma'muriy salohiyat: Murakkab ijtimoiy himoya tizimlarini amalga oshirish kuchli ma'muriy infratuzilmani, jumladan ma'lumotlarni to'plash, monitoring qilish va baholash imkoniyatlarini talab qiladi, bu esa mahalliy darajada kuchaytirishni talab qilishi mumkin.

Siyosiy iroda: Ijtimoiy himoyadagi islohotlar ko'pincha kuchli siyosiy rahbarlikni va uzoq muddatli ijtimoiy rivojlanishga sarmoya kiritishga tayyorlikni talab qiladi, hatto darhol natijalar ko'rinmasa ham.

Ijtimoiy himoyaning ilg'or xorijiy amaliyotlari aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari farovonligini mahalliy darajada yaxshilash bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Umumjahon asosiy daromad, shartli naqd pul o'tkazmalari, ijtimoiy sug'urta tizimlari va universal sog'liqni saqlash kabi muvaffaqiyatli modellardan o'rganib, O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mintaqalar o'zlarining ijtimoiy himoya tizimini yaxshilashlari mumkin. Biroq, ushbu siyosatning samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun mahalliy iqtisodiy, madaniy va ma'muriy sharoitlarga ehtiyotkorlik bilan moslashish muhimdir. Strategik rejalashtirish va investitsiyalar orqali mahalliy hukumatlar ijtimoiy xavfsizlik tarmoqlarini mustahkamlashi, qashshoqlikni kamaytirishi va barqaror rivojlanishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

4. Devereux, S., & Sabates-Wheeler, R. (2022). *Social Protection and its Impact on Social Justice: A Review of Evidence from Developing Countries*. *World Development*, 151, 105734.

5. *World Social Protection Report 2022-2024: Social Protection at the Crossroads – In Pursuit of a Better Future*. Geneva: International Labour Office, pp. 1-274. <https://www.ilo.org>.

HUDUDLARDA HODIMLAR MEHNATINI TENG BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Mardiev Bunyod Sirojiddin o'g'li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Innovatsion Menejment kafedrası o'qituvchisi

bunyodmardiyev7095@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizdagi sanoat sohasida mehnat qilayotgan hodimlarni mehnatini qo'llab – quvvatlashni va ularni rag'batlantirishda chekka hududlarda ham shahar markazlarida ham tengligini ta'minlash bo'yicha amalga oshirilishi haqida fikrlar va takliflar yoritilgan.

Kalit so'zlar: sanoat, mehnat resurslari, mehnatga haq to'lash tizimi, kichik sanoat hududlari.